

IRODALOM ÉS FÖLDRAJZ

Bassa László¹

Összefoglalás

Az irodalom az idők során jelentős változásokon ment keresztül, a térbeliség azonban mindvégig meghatározó eleme maradt. A premodern korszakban (Homérosz: Odüsszeia, Cervantes: Don Quijote, Voltaire: Candide), a romantika idején (Jókai M., A. Dumas, J. Verne művei) az írók és olvasók fantáziáját egyaránt megmozgatta. A földrajz, mint konkrét valóság a realizmus korában (Mark Twain, A. Csehov) uralta az irodalmi alkotásokat. Az ún. regionális irodalom (pl. T. Hardy műveiben) a helyszín sokoldalú (természeti, társadalmi, gazdasági) jellemzését kínálta. A térbeliség, mint az ihlet forrása, továbbá a cselekmény színhelye (valóságos vagy mentális tér) jelentkezik, és a művek bizonyos rétegét alkotja (pl. tájleírás).

Érdekes egybeesés, hogy a nagyregény – amely a legteljesebb földrajzi leírások számára nyújtott szabad lehetőséget – a 19. században élte virágkorát, éppen abban az időben, amikor a felfedező utak nyomán az utolsó fehér foltok is eltűntek a világtérképről.

Ezzel a földrajztudomány funkciója megváltozott, és (nagyjából a 20. század beköszöntével) az irodalmi művekben játszott szerepe is alapos változáson ment keresztül. Azok a szerzők (pl. V. Woolf), akik hőseik belső világának kivetítését tartották elsődrendű feladatuknak, a tér ábrázolását is ennek rendelték alá; utóbbi mintegy az előbbi apóroájául szolgált. Mások (pl. a mítoszteremtő J.R.R. Tolkien) nagyszabású képzeletbeli földrajzi környezetbe helyezték a cselekményt. A posztmodern megjelenésével a valóságos és virtuális tér közötti határok gyakran elmosódnak.

Az előadás egy 21. században megjelent bűnügyi regényciklus (Borisz Akunyin orosz szerző Pelagija-trilógiája) földrajzi szempontú elemzésével, mentális térképek segítségével tesz kísérletet két fogalom bemutatására. Ezek: a központ-periféria kapcsolat, valamint a cselekmény színterének tágítása.

Szubjektív bevezetés

Az olvasás a gyermekkorban kezdődik. Nemrégiben egy televíziós beszélgető műsorban az interjúalany (egy sikeres tévéfilm sorozat rendezője) azt a meglepő kijelentést tette, hogy ő már nem nagyon olvas, ezzel akkor kell foglalkozni, amikor még gyerekek vagyunk. Később ugyanis egyre kevesebb élvezetet ad. No comment. . .

Abban igaza lehet a filmrendezőnek, hogy a korai élmények élénken rögzülnek bennünk. Itt jön a képbe az irodalmi művek térbeli kerete, akár valóságos, akár pedig képzeletbeli. Létezik átmenet a kettő között, amint azt egyik első és meghatározó olvasmányélményem, Molnár Ferenc regénye, A Pál utcai fiúk példázza. Az 1950-es évek eleji kiadásban még ott volt a Grund helyszínrajza, farakásokkal, homokdombbal, a Pál és Mária utcai kapukkal, a tót gunyhójjával. Amikor az 1970-es évek közepén többször elolvastam fiamnak Milne Micimackóját, az előzéken a Százholdas pagony térképe szerepelt. Cervantes Don Quijote c. művének gyermekek számára ártírt változata (amelyhez unokám révén jutottam) már a 21. század terméke. A pompás képeskönyvben a szereplők rajzolt figurák, míg a háttérét spanyolországi tájakról készült fényképek adják.

A korunkban felnövekvő nemzedék egyéniségének formálásában a vizuális kultúra (digitális technikával készült rajzfilmek, videók, klippek, reklámok, óriásplakátok, a számítógépes játékok, falfirkák) játssza a meghatározó szerepet. Témánk időbeni kerete azonban még az a mintegy két és félezer év, melynek során az irodalom kivirágzott. Ezen belül is különleges jelentőségű a mintegy ötszáz évre visszanyúló Gutenberg-galaxis, amikor – a nyomtatás jóvoltából – egyre nagyobb tömegek váltak a könyvek fogyasztóivá.

¹ Bassa László, tudományos munkatárs, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet
1112 Budapest, Budaörsi út 45. baskuty@freemail.hu

Kétféle megközelítés

Hamvas Béla szerint a térnek képlete, a helynek génusza van. Értelmezésem szerint ez azt jelenti, hogy a tér mennyiségi és minőségi leírása és magyarázata a földrajztudomány feladata, a hely szellemének megragadására viszont csak a művészet – és ezen belül a szépirodalom – képes.

Az irodalom felől közelítve a térbeliség:

1. Az ihlet forrása. Paolo Coelho brazil író egy délnyugat-franciaországi kisebb településben él. Napjaink egyik legsikeresebb szerzője: művei sok nyelven 60 millió példányban keltek el eddig. Ő nyilatkozta, hogy 'bejárta az összes hegyet, völgyet, óceánt', pályáján mégis három találkozás volt a meghatározó:
 - *amsterdami* beszélgetés (1982) valakivel, akit szellemi gurujának tart; ő sugallta neki, hogy csakis a számára legfontosabb dologgal (az írással) foglalkozzon,
 - zárandókút *Santiago de Compostelába* (napi 20 km, 1986),
 - látogatása *Dachauban*, az egykori koncentrációs táborban.
2. A cselekmény kerete, színhelye (valós vagy képzeletbeli tér);
3. A művek egy bizonyos rétege (pl. tájleírások);
4. Szerepet kap abszolút értékek keresésében, amelyek a térbeli differenciáltság okán bizonyos helyeken fellelhetők, másutt hiányoznak;
5. Bizonyos terek meghatározott kisugárzással rendelkeznek;
6. Az írók is erősen kötődnek bizonyos helyszínekhez (szülőföld, város, városrész stb.).

A földrajz(tudomány) felől közelítve az irodalmi művek elemzésekor három aspektus kínálkozik:

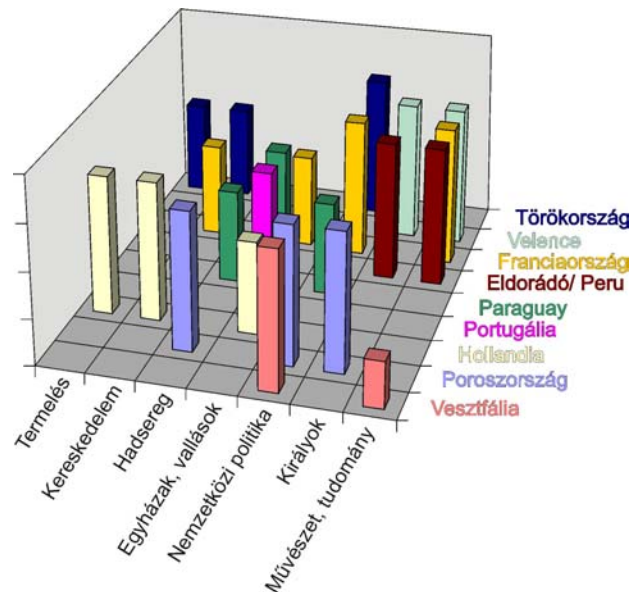
1. Tematika (természeti, gazdasági, társadalmi, regionális, politikai földrajz, kultúrföldrajz stb.)
2. Fogalomtár (folyóvízi geomorfológia, vízválasztó, régió, városi agglomeráció, központ-periféria viszony stb.)
3. Módszertan (térképezés, statisztikai analízis, légifénykép-interpretáció, számítógépes modellezés stb.).

Az irodalom a földrajzi aspektusokat természetesen vegyesen kezeli, a szerzők azokat fantáziájuknak és céljuknak rendelik alá.

Fikció és realitás: irodalmi szemelvények

A világirodalom a kezdetektől fogva gazdag földrajzi vonatkozásokban. Sokakat foglalkoztatott és ma is foglalkoztat például az, melyek voltak Homérosz Odüsszeiája cselekményének valóságos színhelyei? E. Bredford Megtalált Odüsszeusz c. munkájában (1968) tett kísérletet azonosításukra, nemrég pedig Vass Tibor Homéroszi földrajz (2001) címmel publikált cikksorozatban számolt be vitorlášhajóján a Földközi-tengeren tett utazásának eredményeiről. A nagyjából hasonló következtetések ismerős helyeket (Djerba, Ustica, Korzika, a Galli-szigetek, a Messinai-szoros, Gozo, Korfu, Ithaka stb.) említenek. Rejtélyes Odüsszeusz halálának helyszíne: a Gibraltár melletti Herkules oszlopok (Dante szerint), vagy Ithaka (Márai művében)? Cervantes Don Quijotéja (a modern regényírás kezdete) a 16. századi Spanyolországba kalauzolja az olvasót. Voltaire Candide-ja a 18. század politikai földrajzát tükrözi. A liszabonni földrengés és a hétéves háború idején játszódik; mindkét esemény mély hatást gyakorolt a kor felfogására. A címszereplőt Vesztfáliából kísérhetjük nyomon

Poroszországon, Hollandián, Portugálián keresztül Cádizba. Onnan hajóval érkezik Buenos Airesba, majd megjárja Paraguayt, Eldorádót, Szurinamot. A cselekmény Franciaországban és Velencében folytatódik, majd Konstantinápoly mellett ér véget. A mellékelt Candide-mátrix regényelemzése (Ferenczi 1978) alapján készült, amelyben a politikai és társadalmi kategóriák – erősségük alapján – hármas fokozatú skálán kerültek ábrázolásra államonként (1. ábra).

1. ábra A Candide-mátrix (Ferenczi 1978 nyomán)

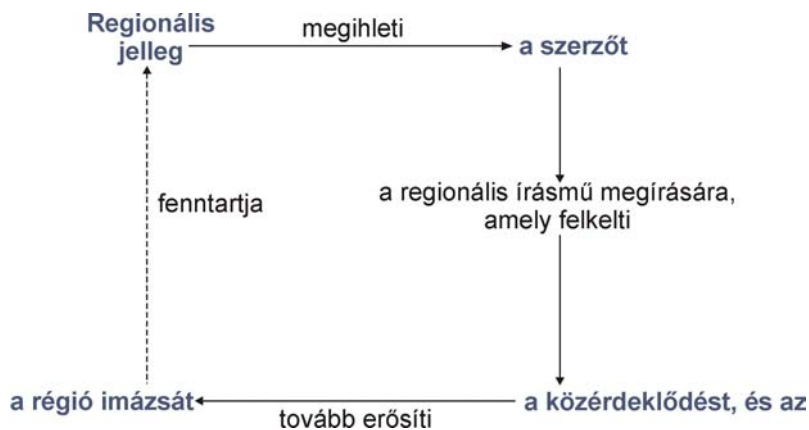
A modern korba lépve a 19. század irodalmi művei a romantikus és a realista stílushoz kötődnek. Szerzőik között – világlátásukat tekintve – akadnak optimisták és szkeptikusok. Előbbi kategóriába sorolható a korai tudományos-fantasztikus művek szerzője, Verne Gyula. Grant kapitány gyermekei c. regényének hősei a déli szélesség $37^{\circ} 11'$ mentén tesznek Föld körüli utazást. A könyv földrajzi esettanulmányok gyűjteményeként is felfogható: a Dél-Amerikában játszódó fejezetekben főként természeti katasztrófákkal (földrengés, csuszamlás, szárazság) találkozhatunk, Ausztráliában a kontinens meghódítása nyomán kialakult földhasználat (vegyes mezőgazdaság, legeltető állattenyésztés, ültetvényes gazdálkodás) és a kor felfedező útjaival ismerkedhetünk meg, Új-Zélandra pedig a vulkánkitörés és a gyarmatosítás története marad. Fontos még, hogy a regény kulcsfigurája a mindentudó, ám roppant szórakozott Paganel, a párizsi földrajzi társaság titkára. Jókai Mór hősei sokfelé forognak a nagyvilágban, de legalábbis Európában. Baradlay Ödön Szent-Pétervárról tér haza, Adorján Manassé (az Egy az Isten főszereplője) a Torockó–Párizs–Róma–Torockó útvonalat járja végig, az Aranyember a Duna mentén játszódik: a főbb színhely Komárom és egy sziget a Vaskapunál. Gazdag életművének talán nem a legjobb, de földrajzi szempontból emlékezetes darabja az Enyim, tied, övé c. regény. Hősei a szabadságharcot követően vándorolnak ki Amerikába; Kaliforniában alig három holdas sovány homokterületet vásárolnak meg, följavítják, és virágzó zöldség- és szőlőtermesztést honosítanak meg.

A romantikus regények sokat merítettek korabeli útirajzokból, a korabeli felfedezők útleírásaiból. Szerzőik természettudományos műveltsége korukat tekintve magas színvonalú volt, ugyanakkor gazdag fantáziával rendelkeztek. A nagy realisták viszont többnyire saját élményeiket vetették papírra. Mark Twain híres gyermekregényeinek ihlető eleme a Mississippi: megtanulta, majd maga is gyakorolta a kormányosi mesterséget, és gőzhajókon szolgált. Az Élet

a Mississippin c. önéletírásában tudósokat megszegyenítő alapossággal beszél a folyam jellemzőiről (a hidrológiai és geomorfológiai viszonyokról), felfedezésének történetéről, a gőzhajózás megjelenéséről, az USA gazdaságában betöltött szerepéről. Twain 1867-ben már mint ismert újságíró jut el Európába és a Közel-Keletre. Utazását a Jámor lelkek külföldön c. könyvében örökíti meg, amelyben földrajzi leírások, történelmi visszatekintések, statisztikai adatok, érvelő eszmefuttatások váltakoznak mulatságos epizódokkal. Szívesen teszi nevetségessé a baedekeren nevelkedett és az ősi romokat emléktárgy gyanánt széthordó turista honfitársait, de a meglátogatott tájak számára visszatetsző jelenségeit (pénzhiány, vallási bigottság, babona) is. A fehér, angolszász, protestáns amerikai nem tekintélytisztelő sem Párizsban, sem pedig Itáliában, és fölöttébb kritikus a Török Birodalomban: Konstantinápolyban, Szíriában és Palesztinában. A kereszténység szent helyei látogatása közben észreveszi a turizmus manipulációját, a szegénységet, nyomort és piszkot, a lakosság török uralom általi mérhetetlen kizsákmányolását.

Anton Csehov, az orosz realizmus képviselője azt vallotta: a művésznak alkotó energiáját az ember és a természet ábrázolása között kell megosztania. A sztyeppe c. kisregénye jó példa erre. „Síkvidéket, lila messzeséget ábrázolok gyapjúkereskedőkkel, papokkal, éjszakai viharral, vendégfogadókkal, szekérfogatokkal, a sztyeppe madaraival” – írta. Csehov szociális érzékenysége jellemző, hogy több ezer kilométeres útra vállalkozott Szibérián keresztül Szahalinig, ahol az ottani száműzöttek helyzetét vizsgálva hétezer kartotékot vett fel. Kiállása nagyban hozzájárult helyzetük javulásához. Csehov az 1892. évi éhínség idején a cári birodalom két kormányzóságában is megfordult, jótékonyági akciókat segített.

Az angol irodalom (a próza és költészet egyaránt) igen gazdag földrajzi vonatkozásokban. William Wordsworth költészete a Tóvidékre, D. H. Lawrence regényei Kelet-Midlands bányavidékére irányította a figyelmet. A regionális imázs kialakulásának első fázisában a művészt egy régió jellegzetessége annyira megragadja, hogy a cselekményt ezen a helyszínen játszattja. Az így keletkezett mű felkelti azok érdeklődését, akik olvasták a könyvet (Haggett 2001, 2. ábra).

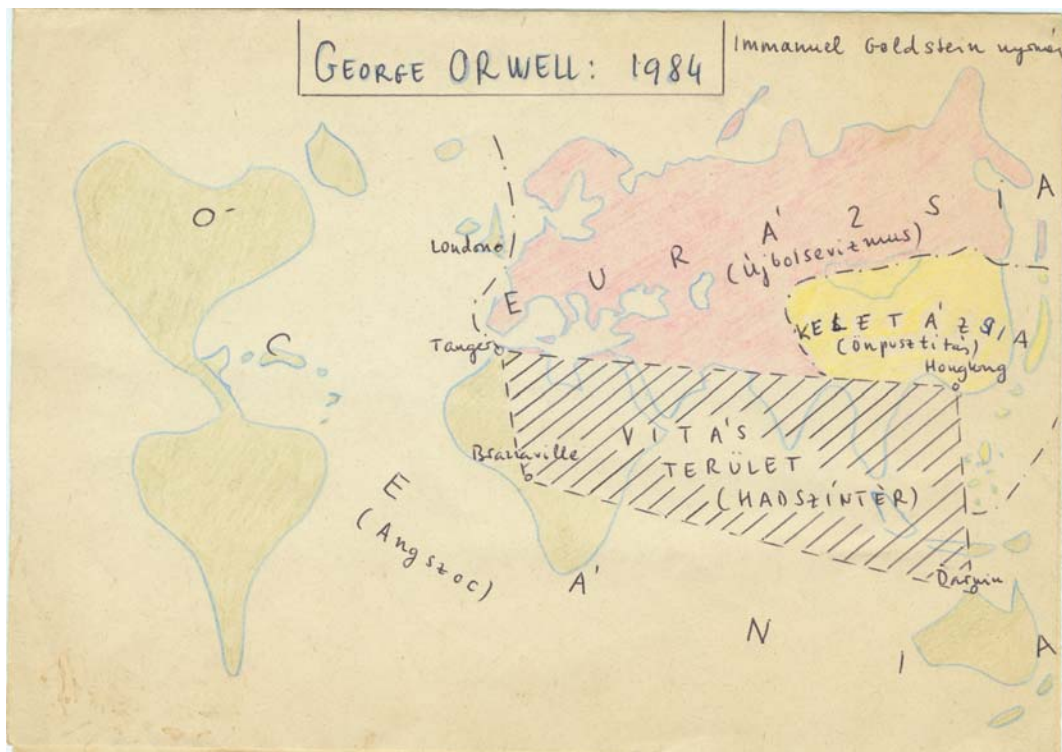

2. ábra . Szerző–régió visszacsatolás (Haggett 2001 nyomán)

A „valóságos” és „képzeletbeli” régió határai egymásba fonódnak. Legemlékezetesebbek Thomas Hardy wessexi irodalmi régiói: a mai Hampshire, Dorset, Wiltshire és Somerset megyék. Realista regényeinek népszerűsége az érthető stíluson, a romantikus cselekményen és a hiteles jellemábrázoláson kívül a 19. század végi különleges regionális környezetekre jellemző, de már eltűnőben lévő falusi világ nosztalgikus ábrázolásának köszönhető. Dorseten belül például öt

orográfiai régió (dombságok, völgysek és vegyes területek) különíthető el, és szinte mindegyikük egy-egy Hardy-regényhez kapcsolódik.

A 20. századdal, különösen pedig az I. világháborút követően beköszöntött a modern irodalom, amelynek megteremtői (F. Kafka, J. Joyce, M. Proust) szembenéztek a valóság megragadásának nehézségével, sőt lehetetlenségével. Ennek megfelelően a teret és az időt a korábbiaktól merőben eltérő módon kezelték. Virginia Woolf regénye, a Mrs. Dalloway hősei hosszas sétákat tesznek a háború utáni Londonban, de a valóságos városi környezet csupán háttérül szolgál ahhoz, hogy a szerző bemutassa a szereplők lelkivilágát, múltját, társadalmi helyzetét. Ezzel szemben J.R.R. Tolkien regényeiben (A gyűrűk ura) tudatosan törekedett egy eredeti angolszász mítosz létrehozására, amelynek végső célja az eszmék és az igazság közvetítése. Itt a fő mozgatóerő maga a cselekmény, nem pedig a jellemek. Tolkien könyveit a mesészerű cselekmény színteréül ábrázoló térkép illusztrálja. Ez némiképp arra emlékeztet, ahogyan a korai térképkészítők a 'fehér foltokat' fedték le mitikus tavakkal, tereptárgyakkal és szörnyekkel. A 20. század drámai történelmi eseményei, politikai rendszerei sok szerzőből (J. Zamjatyin, A. Huxley, G. Orwell – 3. ábra) váltottak ki sötét víziókat a jövő társadalmi berendezkedését illetően. Evelyn Waugh kisregényében (Scott King's Modern Europe) egy Földközi-tenger partján fekvő totalitárius diktatúrát ábrázol a II. világháborút közvetlenül követő időkből. A természeti környezet leírása kapcsán felvetődhet az olvasóban: vajon hol járunk, Portugáliában, esetleg Albániában? A helyszín nyilvánvalóan fiktív. E.L. Doctorow pályája a 20. század második felében kezdődött, a Ragtime témája viszont a századelő nyüzsgő Amerikájába vezet. A tényeket, mesét és társadalomrajzot ötvöző regényben a földrajz mozaikos formában bukkan elő: az Apa részt vesz Peary északi sarki expedíciójában, utalás történik egy térképre, amely Manhattan etnikai viszonyait ábrázolja, és egy villamosvasúton történő utazás leírása is szerepel New Rochelle-ből (New York elővárosa) a Bostonon túli Lawrence-be.

3. ábra. G. Orwell: 1984 (mentális térkép)

Végére is csupán a szerzőn múlik, mennyi művében a geografikum. Viktor Jerofejev, az orosz fenegyereke Az élet öt folyója c. posztmodern regényében a Volgán, a Rajnán, a Mississippin, a Gangeszen és a Nigeren utazik végig, és arra keresi a választ: mi az orosz? Mi az európai? Mi az amerikai? Mi az indiai? Mi az afrikai? A civilizációk találkozásáról mesél napjainkban, nem kevés kultúrföldrajzi töltettel. Másik regényében (Az orosz széplány) a moszkvai agglomeráció tökéletes keresztmetszetét kapjuk – a részlet terjedelme mindössze egy számítógépes oldal.

Bár sokan a Gutenberg-galaxis végét jósolják, a dolgok jelenlegi állása szerint a vizuális kultúra (a számítógépek virtuális valóságát is beleértve) még távolról sem szorította ki az írásbeliséget. Napjaink zajos könyvsikerei legalábbis erről tanúskodnak. Úgy tűnik, a filmes, televíziós adaptációknak nagy szerep jut ebben a folyamatban: képesek a gyermekek és fiatalok tömegét visszahódítani az olvasásnak.

Akunyin Pelagija-trilógiája a földrajz szemszögéből

Földrajzi szempontból Borisz Akunyin három részből álló bűnügyi regényében *a tér fokozatos tágulása* figyelhető meg. (Az irodalmi mű 1897-ben kezdődik, és három éven belül játszódik; ezen belül a második rész az első közvetlen folytatása, míg a harmadik időbeniségére ugyan nem történik közvetlen utalás, de a cselekmény feltehetően 1898 tavaszán zajlik.)

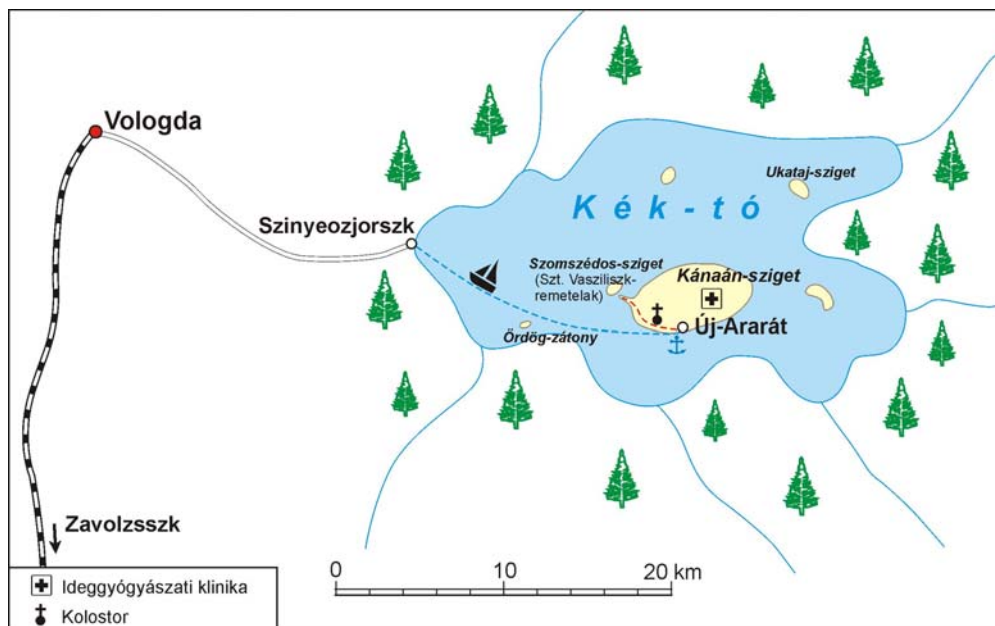
I. A **Pelagija és a fehér bulldog** (a trilógia első könyve) színhelye Zavolzsszk – képzeletbeli kormányzósági és püspöki székhely a cári Oroszországban, a Volga balpartján, és közvetlen környéke (4. ábra). A kormányzóság nagy kiterjedésű, ám ritkán lakott. Területét többnyire erdők, tavak és mocsarak borítják (1. melléklet). A cselekményben fontos szerepet kap a Folyó (2. melléklet). A hösnő – apáca a helyi kolostorban, egyszersmind tanítónő az egyházi iskolában – kétségbeesett helyzetében és tomboló vihar közepette veti vízbe magát a városszéli magaspartról, és csak nagy erőfeszítések árán képes megmenekülni. A Drozdovka melletti nemesi kúria parkja, ahol ugyancsak fontos események történnek, a Volga partjára fut ki, és – csodák csodájára – itt vetődik partra Pelagija. *Az első rész mindössze ekkora térben játszódik – kb. 5 km sugarú körben.* A valóságos földrajzi objektumok közül csupán a Vetluga folyó kerül említésre.

II. A **Pelagija és a fekete szerzetes** a kormányzóság területén játszódik. Egy hatalmas tó közepén helyezkedik el Kánaán sziget, partján Új-Ararát zarándokhely, amely a helyi kolostor körül alakult ki az idők során (5. ábra). Mitrofanyij zavolzsszki püspök egy napon levelet kap, amelyben furcsa eseményekre hívják fel figyelmét. A főpap közeli bizalmasait küldi ki a történések kiderítésére, ők azonban a helyi ideggyógyászati klinikán kötnek ki, a kormányzósági rendőrfőnök pedig a nyomozás során életét veszti. Negyedikként Pelagija kel útra, akinek a lelkiatyja maga a püspök. Zavolzsszkból több mint egy napig tart a hajóút Nyizsnyij Novgorodig, ahol is a nővér áruhát ölt, és vasúton utazik Vologdáig. *A valóságos földrajzi tér itt ér véget,* és belépünk a *fikció* világába. Vologdából lovaskocsin megy a Kék-tó partján fekvő Szinyeozjorszkba, onnan pedig gőzhajón érkezik Új-Ararátba. A rejtély – amely a legendabeli Szent Vaszilisz XI. századi remete otthonához, a kicsiny Szomszédos-szigeten lévő barlanghoz kapcsolódik – végül megoldódik. Közben megismerkedünk a szigettel (6. ábra), amely Vitalij rendfőnök merkantilista fejlesztési stratégiája (elsősorban a zarándoklatra épülő idegenforgalom, továbbá gépesített farm, ikonfestő telep, ablakzárakat készítő műhely üzemeltetése, halászflootta

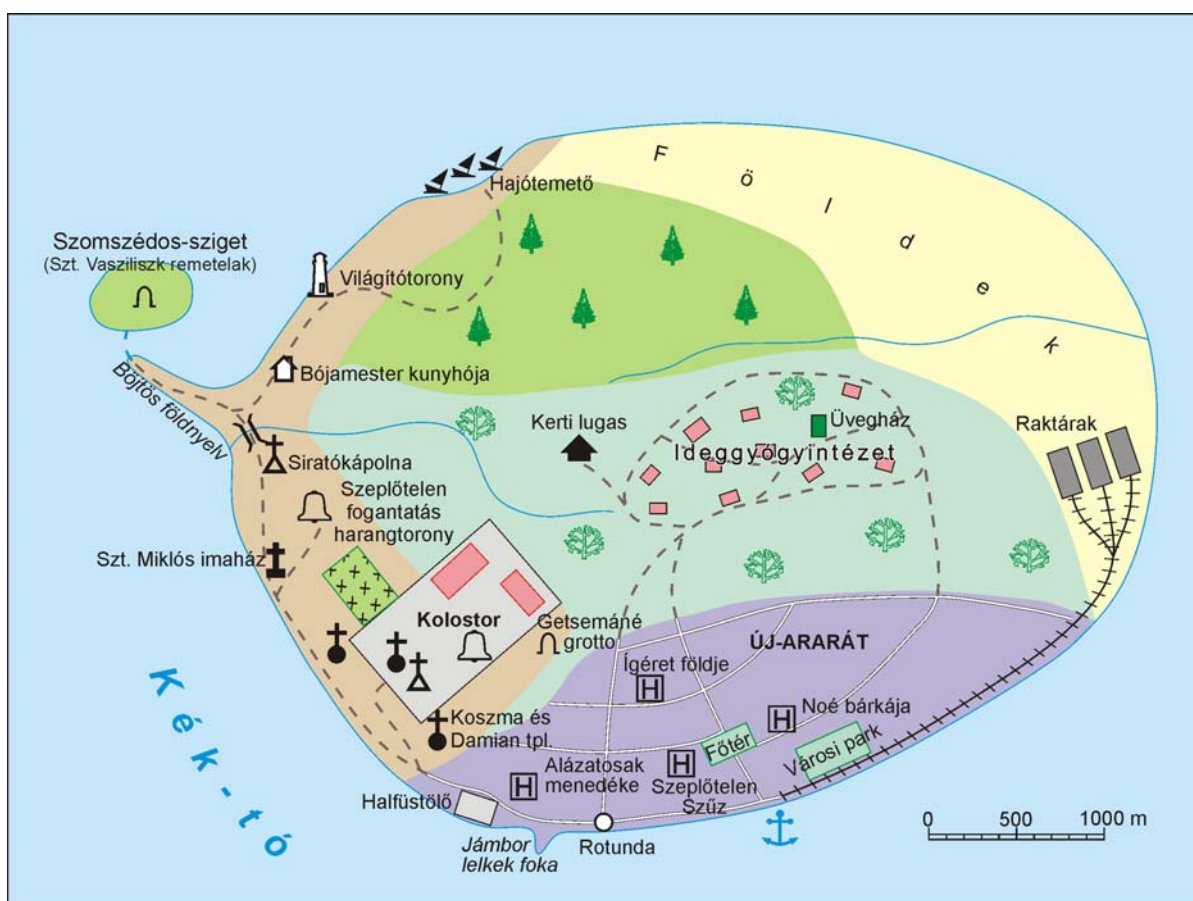
és halfeldolgozó működtetése, a terület egy részének bérbeadása az ideggyógyászati klinikának) nyomán virágzó kultúrtájja fejlődött, központja pedig modern kisváros képét öltötte.

4. ábra. Zavolzszyk (A) és környéke (B) (mentális térkép)

5. ábra. A Kék-tó (mentális térkép)

6. ábra. Kánaán-sziget (mentális térkép)

Ebben jelentős szerepe van annak, hogy minden ágazatban szerzetesek dolgoznak, nyilván minden pénzbeli ellenszolgáltatás nélkül. A távoli Ukataj-szigeten kígyófarm működik, az ott nyert mérget németországi kórházakba és klinikákba exportálják. A renitenskedő szerzetesek büntetésüket ezen a szigeten töltik, itt végeznek hasznos munkát.

A szereplők tehát egymást követően érkeznek Új-Ararát városába (7. ábra) a rejtély felderítése céljából, és ez lehetőséget nyújt annak bemutatására, hogy – mentalitásuktól függően – mennyire különbözőképpen viszonyulnak a modern, tiszta és rendezett településhez, és a szigeten uralkodó viszonyokhoz. A *behaviourizmus* témája lehet, vagyis inkább az emberi érzékelés (*human perception*) megnyilvánulásaként értékelhető, hogy a nihilista ifjú közömbösen szemléli környezetét, arra szinte rácsodálkozik. A rendparti rendőrfőnöknek roppant módon imponál, hogy Vitalij atya éppen olyan szakértelemmel vezeti a tűzoltást, mint amilyen szigorú fegyelmet igyekszik fönntartani a szerzetesek körében. A szabadgondolkodásra hajlamos kormányzósági ügyész tetszését viszont nem nyerik el a Kánaán-szigeti állapotok. Amellett, hogy a városban jószerevével csak az imádkozás és a táplálkozás céljait szolgáló intézmények találhatók, attól sincs különösebben elragadtatva, hogy a természetesen szerzetesekből álló ún. rendfenntartó alakulatokat gumibottal fegyverezték fel. Végül Pelagiját teljesen lefoglalja a nyomozás, így szinte ideje sem marad arra, hogy véleményt alkosson – talán attól eltekintve, hogy az abszolút férfias környezetben az egyetlen feminin szigetet a Szeplőtlen Szűzről elnevezett szálló jelenti, amelyet nők rendeztek be a Kánaán-szigetre érkező nőnemű zarándokok számára, nők igazgatnak, és az alkalmazottak is kizárólag a gyengébb nem soraiból kerülnek ki.

7. ábra. Új-Ararát (mentális térkép)

Ugyanebben a részben a földrajzból jól ismert *központ-periféria* kapcsolat is megnyilvánul. Már a regényfolyam elején nyilvánvalóvá válik, hogy a szálak Szent-Pétervárra vezetnek (5. melléklet). A Zavolzsszki kormányzóság Oroszország félperiférikus területének számít, Kánaán szigete pedig a kormányzóság perifériájának. Érdekes, mondhatni *szexuálgeográfiai* vonatkozást találhatunk a második regényben, amennyiben hősnőnk (metamorfózisát követően Polina Andrejevna Liszicina nemesözvegy) a férfiak uralta városban egyszer csak vetélytársra talál egy ugyancsak vonzó hölgy személyében, aki az életére tör. Az író ezt úgy magyarázza, hogy a birodalmi fővárosban a végzet fekete asszonya csupán egy lett volna a sok szépség között, a kormányzósági székhelyen is több konkurense lenne, egy járásközpontban szintén akad vonzó nő rajta kívül. Új-Ararát viszont szabad vadászterületként kínálkozik számára, ezért is választja magának lakhelyül, és képtelen elviselni a konkurenciát.

A tér tágulásához visszatérve, *a második regény cselekménye mintegy 500 km sugarú körön belül játszódik.*

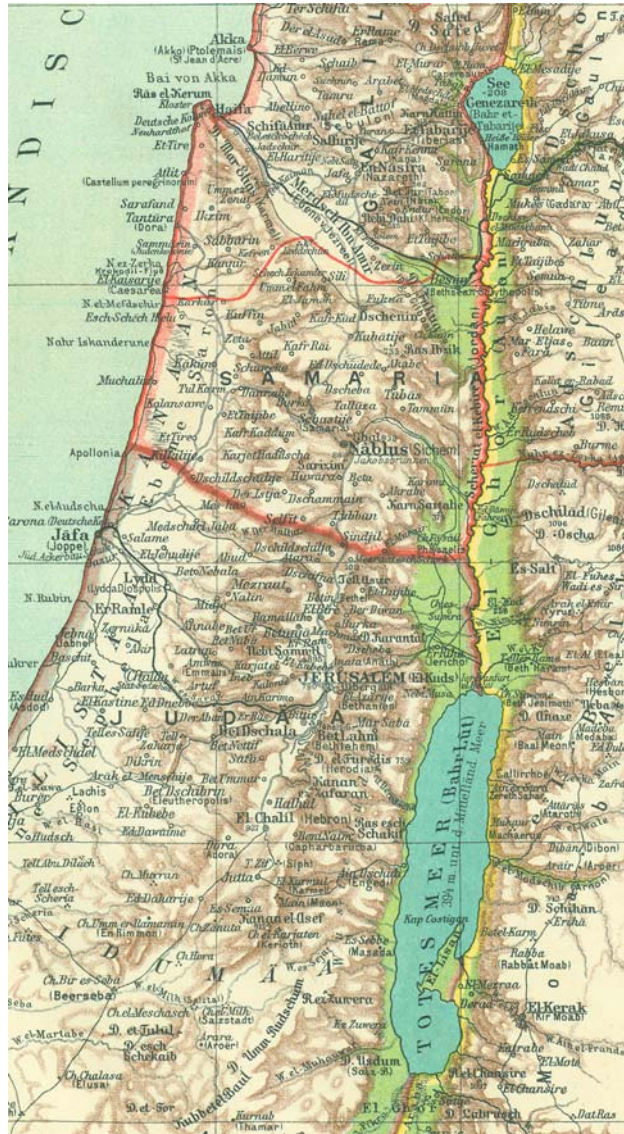
III. A *Pelagija és a vörös kakas* (az előző két részhez hasonlóan) egy önállóan is olvasható, posztmodern krimi, amely a következő helyszíneken játszódik:

1. A Volga folyón, a Szevrjuga gőzös fedélzetén, amelyen a legkülönbözőbb kivándorlók igyekeznek a tengerentúlra: a Szentföldre (zarándokok is), Amerikába és Kanadába. Az oroszországi útvonal: Moszkvából az Oka folyón Nyizsnyij Novgorodig, onnan a gőzssel Caricinig, tovább vonattal az Azovi-tenger partján fekvő Taganrog városáig (8. ábra);

8. ábra. Az Orosz Birodalom európai része (Meyers Konversations Lexikon, 1908, részlet)

2. A Zavolzsszki kormányzóságban: a székhelyen kívül annak keleti, az Urálig terjedő, erdőségekkel sűrűn borított részén. Az utazók majd három napot töltenek a kormányzóság folyóin hajózva, majd további két napon át az erdőn keresztül haladnak az úti cél (a fiktív Sztroganovka falu) eléréséig (6. melléklet);
3. Az Orosz Birodalom zsidó letelepedési sávjában, nevezetesen a Volhíniai kormányzóság székhelyén, Zsitomirban és környékén;
4. A Szentföldön (Palesztinában): a Jaffa–Jeruzsálem–Megiddó–Szodoma–Jeruzsálem útvonalon (9. ábra);
5. A birodalmi fővárosban, Szent-Péterváron.

9. ábra. Palesztina (Meyers Konversations Lexikon, 1908, részlet)

A harmadik regény cselekménye tehát egy több mint 2000 km átmérőjű körön belül játszódik. Utalás történik arra, hogy a legrövidebb út Zavolzsszkból Jeruzsálembe nyolc napig tart. Ennek

során Mitrofanyij püspök útja Nyizsnyij Novgorodból vasúton vezet Odesszáig, onnan pedig tengerjárón utazik Jaffába.

A *Pelagija és a vörös kakas* földrajzi atmoszféráját a fejezetcímek mintegy fölerősítik. Az első címe *Itt* (értsd: a cselekmény Oroszországban zajlik), a másodiké: *Itt és ott* (tehát felváltva a Birodalomban és a Szentföldön játszódik), a harmadiké pedig *Ott* (vagyis a helyszín Palesztina). A szerző a tér tágitásával – a kartográfia nyelvén szólva – egyfajta generalizálást hajt végre. A színhelyek részletes leírása (a nagy méretarány, 4–7. ábrák) az első két regényre jellemző, ám a harmadikban erre nincs lehetőség: annak illusztrálására áttekintő térképeket kell igénybe venni (8–10. ábrák). Itt a boreális erdő általános leírása (6. melléklet) mégha nagyon is érzékletes, de többszáz kilométeren keresztül érvényes.

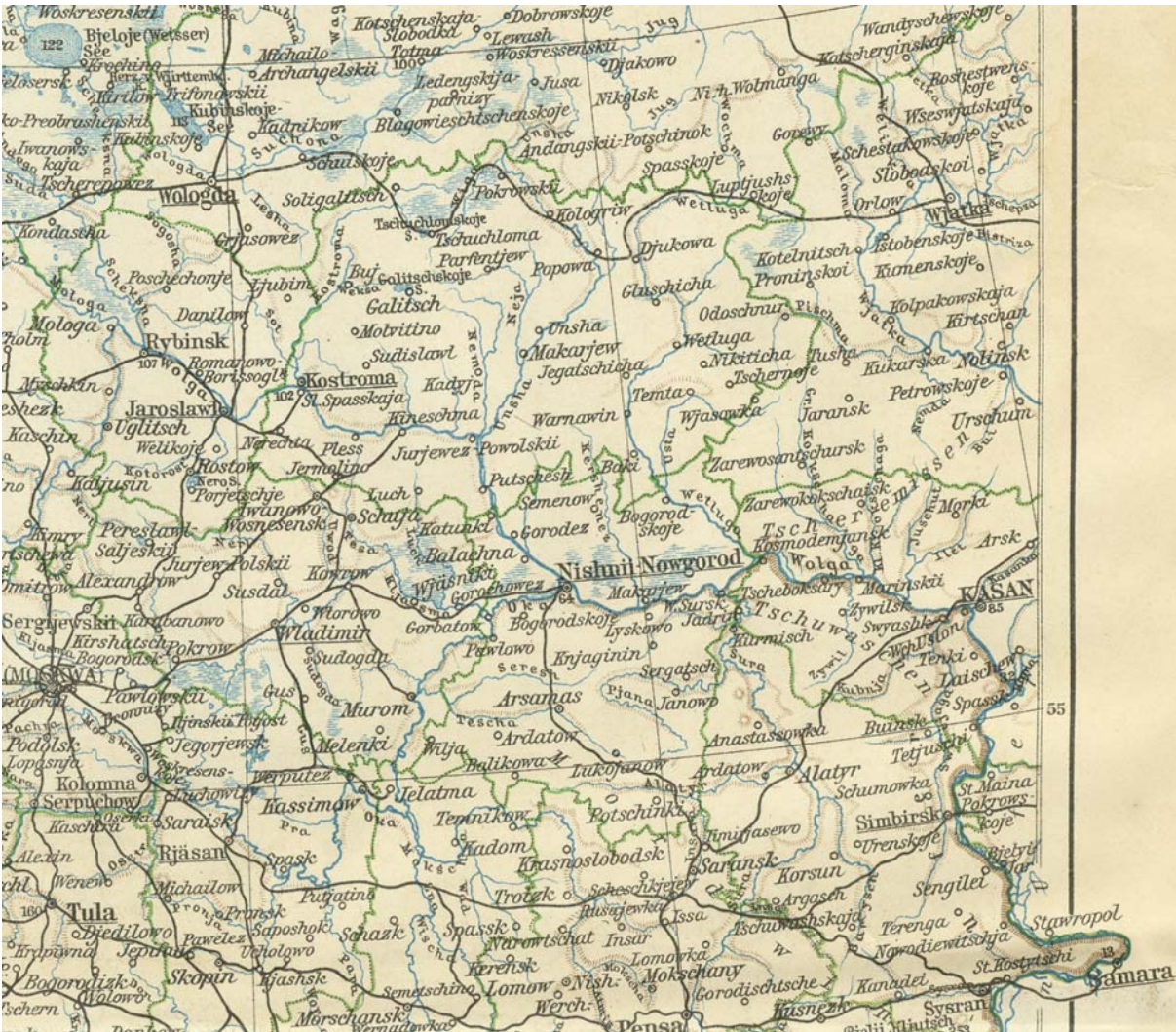
A regényfolyam fontos részét alkotják, és a misztikus tartalom hordozói az ún. *különleges barlangok*, amelyekről a Biblia 26 helyen tesz említést. Egy középkori forrásban olvasható, hogy ezekből – egyenletes eloszlásban – 144 található a világ körül. Ha valaki egy ilyen barlangban elalszik, felébredve más korban és helyen találja magát. Ezért a sztroganovkai illetve a jeruzsálemi barlangban történtek a helyszínek és idősíkok kezelése szempontjából fontos szerepet játszanak. Valami hasonló jelenségről van itt szó, mint árpádházi Kinga gyűrűjének legendájában, ami a máramarosi sóbarlangba esett, majd a wieliczкаи bányában bukkant fel ismét.

A tér relativizálása – mentális térképek

A kartográfia történetének legújabb, számítógépes korszakában született a meghatározás: a térkép interface az adatbázis és a térképhasználó között. Ennek analógiájára elmondható, hogy a mentális térkép interface az irodalmi mű és az olvasó között.

A létező, a képzeletben rekonstruált illetve a teljesen fantázia szülte környezet a regénynek, mint műfajnak megszületése óta sajátja. Akunyin regényfolyamában a valóságos helyszínekből a képzeletbelibe történő átmenet a központból a periféria felé haladva erősödik. A szerző Zavolzszzk ábrázolásakor nyilván a cári Oroszország kormányzósági székhelyeinek 19. század végi modelljét (1. melléklet), valamint a Volga folyó erőteljes imázsát szándékozott közvetíteni (2. melléklet). Kánaán-sziget térbeli rekonstrukcióját a 3. és a 4. melléklet teszi lehetővé.

Komoly fejtörést okoz Zavolzszzk helyzetének meghatározása a Volga folyása mentén. Erre a regényfolyamban annyi utalás történik, hogy a kormányzósági székhely 'nevezetes szomszédai' Nyizsnyij Novgorod, Kazany és Szamara városok (10. ábra). A térképre nézve láthatjuk, hogy nagyjából egyenlőszárú derékszögű háromszöggel van dolgunk, csúcsán Kazannal, alapján pedig a két másik kikötővel. Amikor Pelagija az első kötetben elhagyja a várost (2. melléklet), a Kazanyi kapun keresztül déli irányba távozik, az Asztrahanyi úton. (Eszerint a város Kazany fölött helyezkedik el.) A második kötetben a nővér reggel indul Zavolzszzkból és a Volgán fölfelé hajózva másnap dél körül érkezik Nyizsnyij Novgorodba. A harmadik kötetben a püspök és kíséretének útját Nyizsnyij Novgorodból hazafelé a gőzösön történt gyilkosság zavarja meg. A hajó Uszty-Szvizjazsszk mellett a nyílt vizen vet horgonyt – a rendőrségi vizsgálat lefolytatása céljából. (A Szvizjaga folyó közvetlenül Kazany fölött ömlik a Volgába.) Az esemény körülményeinek rekonstruálása után a társaság – a Volgán lefelé hajózva – tizenkét óra alatt érkezik haza. Eszerint Zavolzszzk Kazanytól délre, Szamara felé félúton fekszik. Így tehát a város pontos földrajzi helyét illetően – a fenti ellentmondásos információhalmaz birtokában – teljes bizonytalanságban maradunk. Nyilván a szerzőnek éppen ez a célja; műve ettől is olyan posztmodern. Amúgy a folyam úgyszólván teljes hosszában – így az említett szakaszon is – hatalmas víztárolók láncolatává nőtt az elmúlt évszázad során.

10. ábra. Oroszország középső része (Meyers Konversations Lexikon, 1908, részlet)

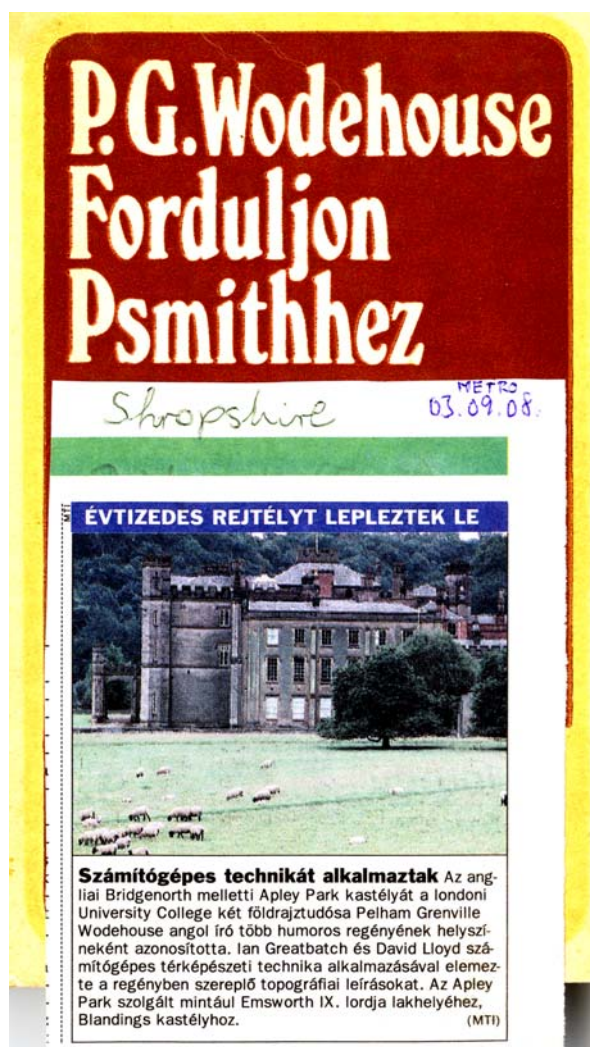
Akunyin számtalan egyéb apró pontatlanságot is elrejt a sorok között. A Volga mentén fekvő Gorogyec például szerepel a regényben, de egészen másutt. Az expedíció résztvevői egy mellékfolyón hajóznak a járásközpontig (6. melléklet). A gorogyeci járás pedig valóban 'tágas' lehet (Pelagija szavai), ha egészen az Ural hegység lábáig húzódik, arról nem is beszélve, hogy a Zavolzszzki kormányzóság határain belül esik. Ilyen kiterjedt kormányzóság még a hatalmas Oroszországban is mesészerűen hat.

Borisz Akunyin *Azazel és Török csel* című, magyarul is megjelent könyveihez viszont könnyebb mentális térképet szerkeszteni. Előbbi cselekménye főként az 1870-es évek Moszkvájában játszódik: mindössze korabeli térképre van szükség, ahonnan a regényben szereplő utcák neve és a nevezetességek visszakereshetők. Utóbbi helyszíne a Balkán, időpontja 1877–78, az orosz-török háború. A cselekmény többek között a bulgáriai hadszíntéren (Plevna), Bukarestben játszódik; az utolsó helyszín San Stefano, Konstantinápoly elővárosa.

Objektív befejezés

A fentebb elmondottakból talán érzékelhető: a figyelmes olvasó az irodalmi művekben bőségesen találkozhat földrajzi elemekkel – a szerzők szubjektív interpretációjában. A valóságos helyszínek azonosítása már nehezebb feladat. Mint arról a Metro újság nemrégiben tudósított, két szigetországi geográfus megtalálta a P.G. Wodehouse regényeinek színhelyéül szolgáló Blandings-kastély valóságbeli analógiát az angliai Shropshire (Salop) megyében (11. ábra). Nyomozásuk során a számítógépes térképezés módszereit használták. Jelen közlemény szerzője vette magának a fáradságot, és a Forduljon Psmithhez c. bűnügyi regényből kigyűjtötte azokat a szemelvényeket, amelyek a leghathatósabb segítséget nyújthatták a két földrajzosnak (7. melléklet).

A rövid közleményből nem derül ki: vajon a regényben ugyancsak szereplő (és a közelben fekvő) *Much Middlefordot* (Psmith szülőfaluját) ill. a Psmithek rezidenciáját: *Corfby Hallt* is sikerült-e azonosítani? Ám semmi okunk arra, hogy ebben kételkedjünk.

11. ábra. Egy hír a napi sajtóból (2003)

Mellékletek

(Részletek a Pelagija-ciklusból, ford. BL, ill. Wodehouse Forduljon Psmithhez c. regényéből, ford. Devecseriné Guthi Erzsébet)

1. melléklet

A Zavolzsszki kormányzóság nagy kiterjedésű, ám elég ritkán lakott terület. Az egyetlen igazi városi település Zavolzsszk, a többi – még a járási központok is – nagyra nőtt falvak, ahol a főtér körül egy halom kőből emelt középület áll, kisebb templommal és százegynéhány gerendából ácsolt lakóházzal, a tetők többnyire bádogból készültek, s azokat valamilyen oknál fogva nálunk kizárólag zöldre mázolják.

Maga Zavolzsszk sem egy kimondott Babilon – cselekményünk időpontjában lakóinak száma huszontháromezer-ötszáztizenegy fő volt... A népszámlálást a mostani uralkodó idején vezették be, és csak a városokban végzik. Azt pedig, hogy mennyien élnek az erdőkben és mocsarakban, csak a jóságos isten tudja, menj, aztán számold meg. A Folyótól az Urál lábáig több száz versztán át áthatolhatatlan erdőség húzódik. Ott óhitűek laknak földbe vájt kunyhókban, sóbányák működnek, a sötét, mélyvízű folyók partján pedig cseremiszek élnek, békés és engedelmes nép.

Kevéssé ismert vidékünkéről az egyetlen korai említés a „Nyizsnyij-novgorodi gyűjteményben”, egy tizenötödik századi krónikában történik. Abban áll, hogy a városba egy Ropsa nevű vendég érkezett, akit „a tar fejű vad pogányok elfogtak”, fejét levágták és Sisiga nevű bálványuknak ajánlották fel áldozathozatalul. Amint a krónika említi, „ez a Ropsa elpusztult, és levágott fejével temették el”.

Ez régen, mondhatni a mitikus időkben történt. Most csend és jólét uralkodik, az utak biztonságosak. Még a farkasok is kőverre híztak a környező erdőkben, és valahogy lustábbak lettek, mint a többi kormányzóságban.

2. melléklet

Történetünk főszereplője a Folyó, amely nem csupán Oroszország, de egész Európa leghatalmasabb és legnevezetesebb folyama. A kormányzósági székhely a balparton, meredek sziklafal tetején épült. A Volgát itt mindkét oldalon sziklák szorítják össze, így az általában méltóságteljesen hömpölygő víztömeg egy időre elveszíti jóindulatát, szórakozott andalgásból vágatába vált át, felszínét fodrozódó habok tarkítják, a mélybe sötét örvények áramlanak és a folyam már sok évszázad óta ostromolja a zavolzsszki partot, a fölötté magasodó szirtbe alattomos vájatokat mélyítve. Lejjebb, vagy öt versztán keresztül a balpart egyre alacsonyabb lesz és homokos fövény borítja, a Folyó lenyugszik és az erőltetett rohanás után vagy egy versztára terül szét. A pihenő azonban rövid ideig tart – éppen Drozdovka magasságában a makacs part hirtelen ismét kiemelkedik, és magasan a víztömeg fölé hág. Úgy tartják, a tetejéről kínálkozik a legcsodálatosabb látvány az egész járásban.

Pelagija útja tehát délnek vezetett, a Kazányi kapun keresztül az Asztrahany felé vezető útra, amely végig a Folyó mentén halad, attól öt versztánál messzebb sohasem távolodik el.

3. melléklet

Pelagija nővér pedig, az elbeszélés közben beállott szünetet kihasználva, gyorsan megkérdezte:

– Mondja testvér, mennyi szazseny lehet attól a helytől, ahol Vasziliszki megjelent, a Szomszédos-szigetig? Milyen messze nyúlik be a földnyelv a tóba? És hol tűnt föl az árny – közvetlenül a remetelaknál, vagy kissé távolabb?

Antyipa a túlságosan is kíváncsi nővére tekintve pislogni kezdett, de a feltett kérdésekre rendre válaszolt:

– A földnyelvtől a Szomszédos-szigetig van vagy ötven szazseny (kb. száz méter, a ford.). Ami pedig a védőszent alakját illeti, előttem csak távolról látták, a partról pedig hát alig látszik. Hozzám viszont egészen közel jelent meg, mint innen addig a képig.

Azzal a zavolzszi kormányzónak a szemben lévő falon függő fényképére mutatott, ami nagyjából tizenöt lépésre volt attól a helytől, ahol ült.

4. melléklet

–Megmutatná nekem, merre van innen a Böjtös-földnyelv, ahol leggyakrabban tűnik föl a kísértet?

A szőke férfi engedelmesen felállt, odament a korláthoz és magyarázni kezdett:

– Látja a város szélét? Mögötte széles mező, azután a halászbárkák temetője ott, ahol az árbocok látszanak. Tőlük balra fehérlik a világítótorony. A vörösesbarna kupola a Sirató kápolna, ahol az elhunyt remetéktől vesznek végső búcsút. Távolabb pedig keskeny földnyelv nyúlik be a tóba, mintha egyenesen a kis szigetre mutatna. Ezen a szigeten van a remetelak, a vékony sáv pedig a Böjtös-földnyelv. Ott ni, a kápolna és a bójamester kunyhója között.

– Kunyhó? Kérdezte homlokát ráncolva az ezredes. – Csak nem az, amiről Lentocskin is beszélt? Az bizony. Ahol a szörnyű esemény történt. Nem is egy, hanem mindjárt kettő. Először a bójamester feleségével, majd a fiatalemberrel, aki meztelenül futott egészen a klinikáig. Ott, abban a kunyhóban vesztette el az esztét.

5. melléklet

Konsztantyin Petrovics szokása szerint csendesen, szinte lopózkodva kezdte. A volgántúli egyházi méltóság dicséretet kapott, mert jó kapcsolatot ápol a világi hatalommal, és még inkább azért, hogy a zavolzszi kormányzó meg is fogadja Mitrofanyij tanácsait, és rendszeresen jár hozzá gyónni. „Ime jó példa az állam és egyház szétválaszthatatlanságára, és a társadalom élete egyedül ezen alapulhat”, – mondta Pobegyin, és a nyomaték kedvéért felemelte az ujját.

Azután enyhe neheztelését fejezte ki a más hitűek irányában tanúsított gyengekezőség és türelem kapcsán. Az ilyeneknek Zavolzszkban se szeri, se száma: protestáns telepések, a korábban száműzött lengyelek között katolikusok vannak, továbbá muzulmánok, sőt még pogányok is élnek itt.

Öméltósága különleges módon beszélt: mintha előadást olvasna föl papírról. Gördülékenyen, értelmesen, de valahogy szárazon és a hallgatóság számára unalmasan: „Az államalkotó egyház – olyan rendszer, amelyben a hatalom csupán egy vallást fogad el igaznak, csak egyetlen egyházat támogat és védelmez, miközben más egyházak elismertségét, jogait és elterjedését korlátozza. Másképp az állam elvesztené egységét a néppel, amely túlnyomórészt a pravoszláviát követi. A hitetlen állam nem más, mint megvalósíthatatlan utópia, minthogy a hitetlenség az állam nyílt

tagadása. Hogyan érezhetnének bizalmat a pravoszláv tömegek a hatalom irányában, ha a másban hisz nép és a másban a hatalom, vagy ha a hatalom hitetlen?”

6. melléklet

- Nővér, innen Zavolzsszkig tizenkét óra a Volgán, ugye? És onnan mennyi Gorogyecig?
- Két nap a folyón. De a gorogyeci járás szélesen terül el, Sztroganovka pedig majdnem az Urál lábánál van. Oda az út az erdőn keresztül vezet, néptelen vidéken. Nehéz, hosszú út. Egyszer voltam már arra, a püspökkel. Az óhitűek falvait jártuk, és a helyieket bíztattuk, mondván, nincs mit félniük a hatalom képviselőitől...

(...) Az utazás harmadik napján kirakodtak a bárkákról, és az éjszakát Gorogyecben, egy nagyobb faluban töltötték, ahol óhitűek élnek. A fehér ruhás asszonyok, amikor meglátták a csuhás Pelagiját, bal válluk fölött hátrafelé köpködtek. Az expedíció további útja a szárazföldön, az Erdőn keresztül vezetett.

Neve sincsen – egyszerűen Erdő, és kész. Kezdetben lombos, majd vegyes erdő, később pedig szinte teljesen tűlevelű. Az erdő több száz versztán keresztül egészen Uralszkij Kamenyig húzódik, majd átkel a hegyeken, és tovább ömlik, elárasztva az elképzelhetetlenül hatalmas térséget egészen a Csendes-óceánig. Útját sötét és szélesen hömpölygő folyók keresztezik, közülük soknak neve sincs, hiszen honnan és kicsoda venne annyi nevet?

Az Erdő nyugati peremén, Zavolzsszknál még nem gyűjtött kellő erőt, de már itt különbözik európai testvérétől, mint ahogyan az óceán hullámverése is különbözik a tavi hullámozástól – különleges erejével és nyugodt leheletével, meg azzal, hogy ügyet sem vet az emberi jelenlétre.

Az út csak kezdetben tűnt kellemesnek, azonban már a tizedik versztánál gondok akadtak járhatóságával, és átlagos ösvénnyé szűkült.

A tavaszi fűvel benőtt, helyenként tompa fényű, sötét pocsolyákkal teli keréknyomon haladva egy-két óra elteltével nehéz volt elhinni, hogy a világon léteznek városok, sztyeppék, sivatagok, tiszta égbolt, ragyogó napsütés. Odakünn a szabadban már mindenütt meleg volt, a réteken pitypangok virítottak, hangosan döngicséltek az éppen ébredő méhek, idebenn viszont a mélyedésekben hófoltok fehérlettek, a vízmosságokban a habos olvadékvizeket itt-ott vékony jég borította, a lombhullató fák pedig téli csupaszágukban mutatkoztak.

Amikor a nyírest és a nyárfát a fenyves váltotta föl, még sötétebb lett. A tér beszűkült, még kevesebb fény hatolt le, a levegő pedig megtelt új szagokkal, amitől az embert hideg borzongást fogja el. Vadak szaga volt ez, a fenyegető vadoné, és valami titokzatos, nedves szörnyűségé. Éjszakára a fenyegető szag tovább erősödött, úgy, hogy a lovak közelebb húzódtak a tűzhöz, ijedten fújtattak, és a fülüket hegyezték.

Pelagijának akaratlanul is az erdei szörnyekről szóló zavolzsszki mesék jutottak az eszébe: Babaj medvéről, aki leányzókat rabol magának feleségül, Lizuha rókáról, aki viszont gyönyörű lány képében a legényeket, de még a családosi férfiakat is örökre elcsábítja. Az összes zavolzsszki rém között is Sztruk, a farkasember volt legszörnyűbb, szeme tüzes, fogai vashoz; vele ijesztgetik a gyerekeket, hogy ne kalandozzanak messzire az erdőbe. Sztruk tüzet és füstöt okád a száján keresztül, és nem fut, hanem a fák tetején ugrándozik ágról ágra, hasonlóan a hiúzhoz, ha viszont a földre esik, hetyke legény lesz belőle, szürke kaftánban. Ne adj isten, hogy egy ilyen egérszürke lényel az erdőben találkozzunk.

A városban mindezeket az ősrégi legendákat a népi fantázia termékeinek, vagy ahogy manapság nevezik, folklórnak tartják, az Erdőben viszont, a síri bagolyhuhogást és a közeli farkascorda ordítását hallgatva, Babaj és Sztruk is valóságos lényeknek tűnhetnek.

Ahhoz pedig semmilyen kétség nem férhetett, hogy az Erdő él, hogy figyel rád, néz téged, és pillantása rosszindulatú, sőt ellenséges. Pelagija a hátán, a tarkóján érezte az Erdő súlyos tekintetét, gyakran olyan élesen, hogy időnként megfordult és titokban keresztet vetett. Hát igen, próbáld csak ki, milyen az: egyedül maradni a sűrű erdőben.

Szerencsére Pelagija az Erdőben nem volt egyedül.

A Szergej Szergejevics vezette csapat összetétele a következőképpen alakult.

A sor elején a járási előljáró lépkedett fürgén, botjával kopogva; mögötte maga Dolinyin haladt fakó lován, amit a gorogyeci rendőrfőnök bocsátott a magas vendég rendelkezésére; ezután a holttestet vitték talyigán, szalmával és jégdarabokkal bélelt fadobozban, amelyre két ór ügyelt. A kisebb karavánt nyitott, ponyvás szekér zárta, amelyen az élelmet és úticsomagokat szállították. Az ülésen a cseremisiz kocsis, mellette pedig Pelagija foglalt helyet; utóbbi bölcs nyugalommal tűrte a kátyúk okozta zötykölődést, a csontos arcú szomszéd monoton dünnyögését és nyírfapírájából áradó maró füstöt.

Időnként óvatosan nézegetve jobbra-balra, a nővér nem győzött saját magán csodálkozni. Hogy eshetett meg vele, a békés apácával, az egyházi leánynevelő intézet igazgatójával, hogy erre az isten háta mögötti helyre vetődött, a hírhedt álpróféta holttestét kísérő idegen emberek közé? Uram, a Te útjaid kifürkészhetetlenek. De fogalmazhatunk másképpen is – elhomályosult a nővér tudata. Az energikus pétervári nyomozó megbolondította, elvarázsolta.

7. melléklet

Az alatt elterülő táj... különlegesen szép volt. A kastély, Anglia legrégebbi házainak egyike, kerek dombon állt a híres Blandings-völgy déli részén, Shropshire-ben. Arrébb, a kéklő távolban, erdőborította dombok húzódtak le egészen odáig, ahol a Severn csillogott, mint egy kivont kard, míg a folyótól fölfelé hullámos park terült el, amely hol emelkedett, hol süllyedt; egy zöld gyephullám csaknem a kastély faláig ért, és megtört a teraszokon, a tarkabarka virágok között. (6. old.)

Ne feledkezzék meg róla, hogy a vonatunk pont ötkor indul a Paddingtonról. A jegyét Market-Blandingsig váltsa meg. (92. old.)

A pályaudvar óráján már néhány perccel elmúlt kilenc, de azért még nem volt sötét este, amikor a vonat befutott Market-Blandings állomására, és kiszálltak belőle az előkelő utasok. A napszállta utáni aranyos fény még ott izzott az ég alján, mikor az autó, mely az utasok elé jött, végigrobogott a kétföldnyi országúton, amely a kastélyt a kisvárostól elválasztotta. (105. old.)

A kocsi befordult a nagy kőkapun, és simán gördült fel a kanyargós kocsifelhajtón. Jobbról a fason keresztül előtűnt a kastély nagyobb része, amint szürkén, tekintélyesen meredt az ég felé. Mögötte, a tó színén csillogva verődtek vissza a délutáni nap sugarai. (121. old.)

A kis Market-Blandings városka békés látvány volt... Eve lassan, eltűnődve ballagott, hogy elérje útjának célját, az Emsworth Címert, és egyszerre csak egészen váratlanul már előtte is állott a kitűnő hírnek örvendő, előkelő fogadó, barátságos, kedves, ódon zugaival, árnyékosan, zölddel befuttatva. A market-blandingsi Fő utca levegőjében volt valami a bóbiskoló érseki városok légköréből. Nem volt egyetlen modern épület, kivéve a mozit, de még azt is Villany-Színháznak hívták, repkény borította és csipkés kőoromzata volt. (182. old.)

IRODALOM

- Akunyin, B.** (2000) Pelagija i belüj buldog. – Izdatyelsztvo ASZT. Moszkva. 285 p.
- Akunyin, B.** (2001) Pelagija i csornüj monah. – Izdatyelsztvo ASZT. Moszkva. 416 p.
- Akunyin, B.** (2003) Pelagija i krasznüj petuh. – Izdatyelsztvo ASZT. Moszkva. 509 p.
- Ferenczi, L.** (1978) Voltaire-problémák. – (Gyorsuló idő) Magvető. Bp. 115 p.
- Haggett, P.** (2001) Geography: a global synthesis. – Harlow: Pearson Education, XXI, 833 p..
- Orwell, G.** (1989) 1984. Regény, ford. Szijgyártó L. Európa. Bp.
- Woodehouse, P. G.** (1980) Forduljon Psmithhez. Regény, ford. Devecseriné Guthi E. Kritikon. Bukarest. 271 p.